

Szarmata temető Endrődön

JUHÁSZ IRÉN

Endrődtől északra, az ásott Hármaskörös túoldalán, az ártéren, 1972 nyaran parterősítéshez földet termeltek erögépekkel. A munkálatok alkalmával a Kocsorhegy nevű hátat hordták és ekkor több sírt pusztítottak el. A leleteket Vaszkó Irén tanárnő és Gellai István endrődi lakos mentette, amennyire tudta az éjszaka is dolgozó gépek elől. A leletekről 1972 decemberében értesültem, amikor Endrőd egy másik részén végeztem leletmentést. A legyalult területen még látszódtak a sírfoltok és némelyikben a csontok is megvoltak. A leletmentést a következő év tavaszán elvégeztük.

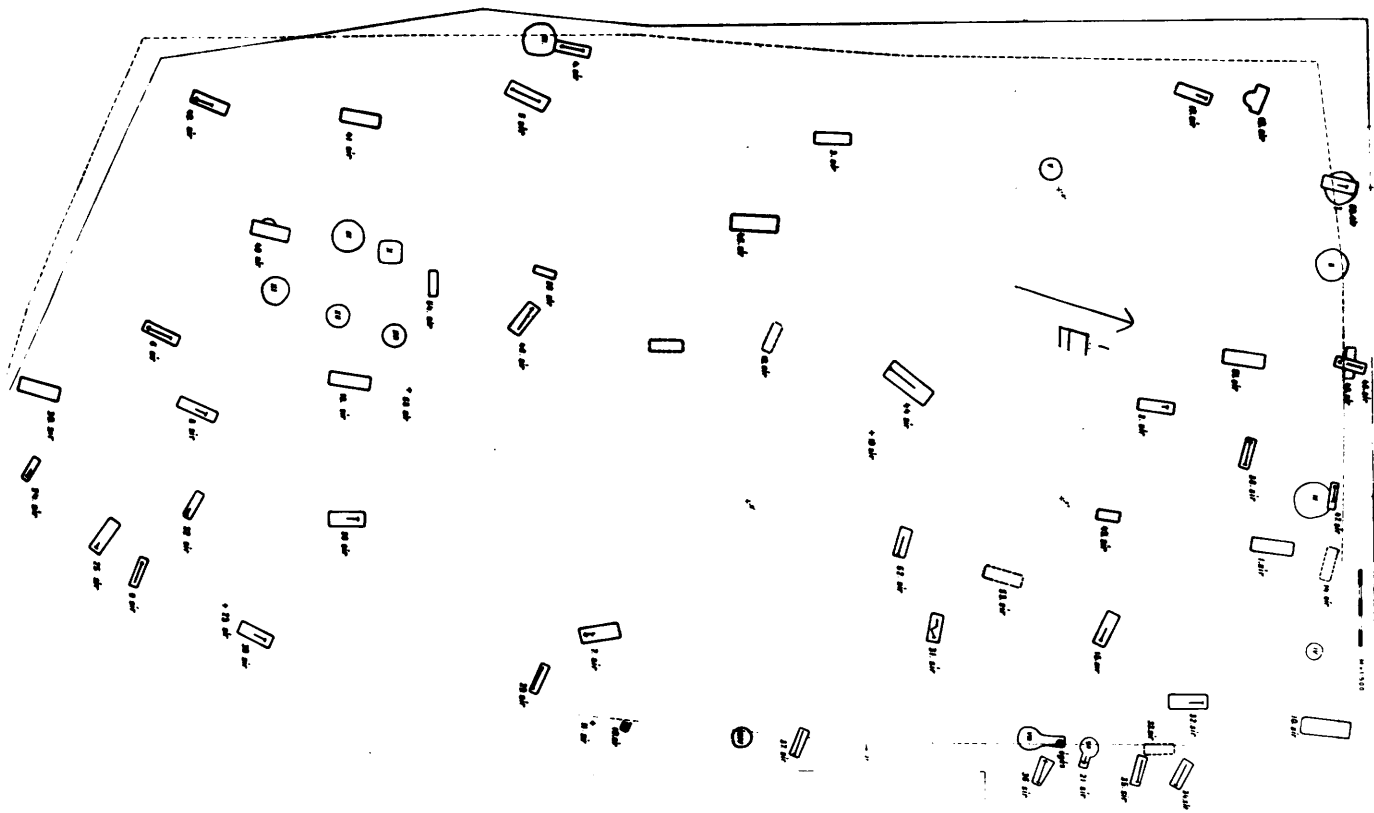
A leletmentést 1973 március hónapban végeztük el, hitelesítve azokat a sírokat is, amelyeket még a gyalulásakor — illetve télen — Gellai István leletmentett¹. Összesen 57 sírt sikerült még a legyalult területen feltárni, ezek közül 29 sírt lehetett szarmatakorinak meghatározni². A többi sírban nem volt lelet, más tájolásúak, koruk nem határozható meg. Ebben a feldolgozásban csak a biztosan meghatározható sírokat ismertetem, temetőtérképen is bemutatva (l. kép).

Sírleírások

1. sír: Nő. É—D. 0°. Sírméret: 90x270. Kigyalult sír, a széthúzott csontokból és a leletekből határozható meg neme. Mellékletei: „*maszkos veret*” (á: 1,7 cm), ismeretlen anyagból készült, gombalakú, előlapja domború és rajta egy férfi arca látható, hátlapja sima (I. 1.). *Gyöngyök*: csiszolt karneol, hengeres, világos színű üvegpaszta (114 db). *Vaskarika* negyede (h.: 3,1 cm) (I. t. 4.). Kézvel formált szürke színű *edény töredéke* (h.: 4,4 cm)³.

2. sír: Felnőtt. É—D. Kigyalult sír, a sírgödörben néhány csonttöredék és egy korongolt, világosbarna *edény töredékei* (összeragasztva: h.: 14,7 cm), valamint *vaskés* (h.: 2,9 cm) hegyének töredékei voltak.

3. sír: Nő. É—D. Sírméret: 60x220. A kigyalult terület nyugati szélén volt. Nyaktájon és a mellkason különböző anyagú és alakú *gyöngyök* (134 db): csiszolt karneol, piros, sárga, világoskék hosszúkás üvegpaszta, valamint egy világoskék kalcedon. Ez utóbbi *bronzhuzallal* (á.: 2,5 cm) volt felerősítve a *kauri kagylókhoz*. A mellkason egy vastagabb szárú nyitott

1. kép. Temetőterkép
1. Bild: Plan des Gräberfeldes

bronzkarika (á.: 2,3 cm, I. 2.), a két bokacsont között korongolt, szürke színű *pohárka* volt (2. kép., m.: 6 cm, szá.: 7 cm, fá.: 3 cm).

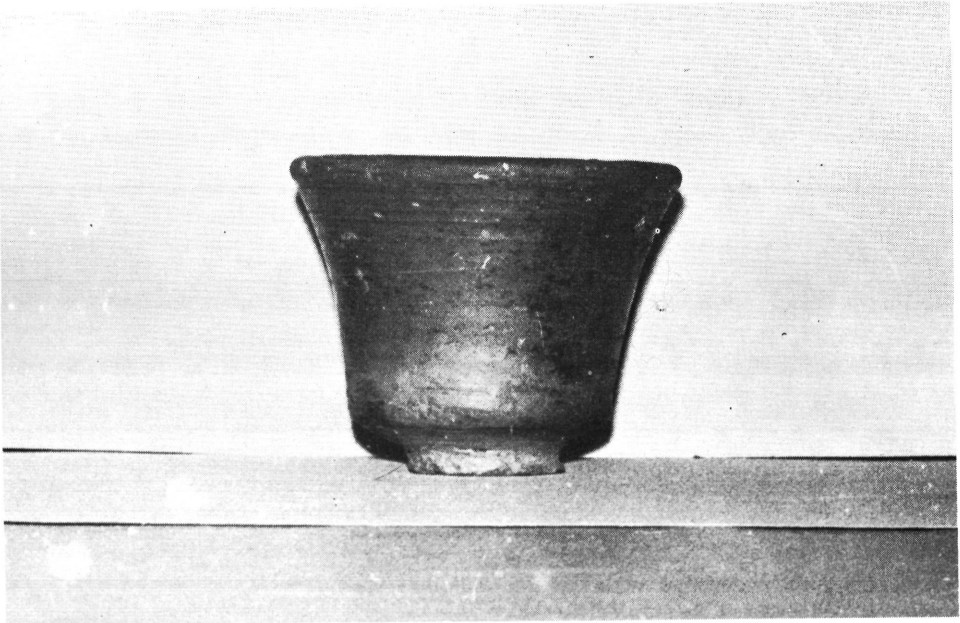
4. *sír*: Nő. É—D. D-től Ny-ra 8°. Hátonfekvő, nyújtott, bal kar a medencében. A fültájékon mindkét oldalon egy-egy *bronzfülbevaló* volt, azonban bontás után szétporladtak. A mellkason Gellai veretet jelölt be, de már nem emlékezett rá mi volt, viszont a leletek között van egy *fibula*, mely csak töredékesen maradt meg (tü. h.: 4,6 cm, I. t. 6.). Ívelt pengéjű *vaskés* (h. 10,8 cm, I. t. 5.) a deréktájon. Mindkét alkaron egy-egy nyitott *bronzkarperecet* (á.: 4,8 cm, I. t. 7—8.), a jobb boka mellett egy kettős-kúpos *orsógombot* (m.: 2,4 cm, á.: 3,6 cm, I. 3.) találtunk. A bokákon hor-dóalakú *üvegpaszta gyöngyök* (11 db) voltak. A jobb boka mellett szürke

2. kép. 3. *sír* edénye
2. Bild: Gefäss aus dem 3. Grab

színű, korongolt, kis *edényke* volt (3. kép, m.: 6,9 cm, szá.: 9,3 cm, fá.: 3,6 cm).

5. *sír*: Férfi. D—É. D-től Ny-ra 8°. Sírméret: 95x265. Bolygatott, a bal oldala felől és a deréktájon. A mellkason *bronzfibula* volt (h.: 3,6 cm, I. t. 10a—10b.), íveltkengyelű, rugója hiányos, tűje nincs meg. A bal könyök magasságában a csigolyák mellett egy *római ezüstpénz* Antonius Pius érme (á.: 1,8 cm, I. 9a—9b.) volt. Előlap: császárfelirat és körben felirat „ANTONINUS AUG . . . M . . RT. MAX” Hátlap: Fortuna álló alakja, jobb kezében mérleg, bal kezében bőségszaru; felirat „.X.XX..M..III. III.”. A jobb medencelapáton *bronzcsat* (I. t. 11., h.: 5,6 cm), melynek teste téglalap alakú, kerete U alakú, szögletes. A jobb lábfej mellett korongolt, szürke színű *edény* (4. kép., m.: 8 cm, szá.: 6,9 cm, fá.: 3,7 cm).

3. kép. 4. sír edénye
3. Bild: Gefäß aus dem 4. Grab

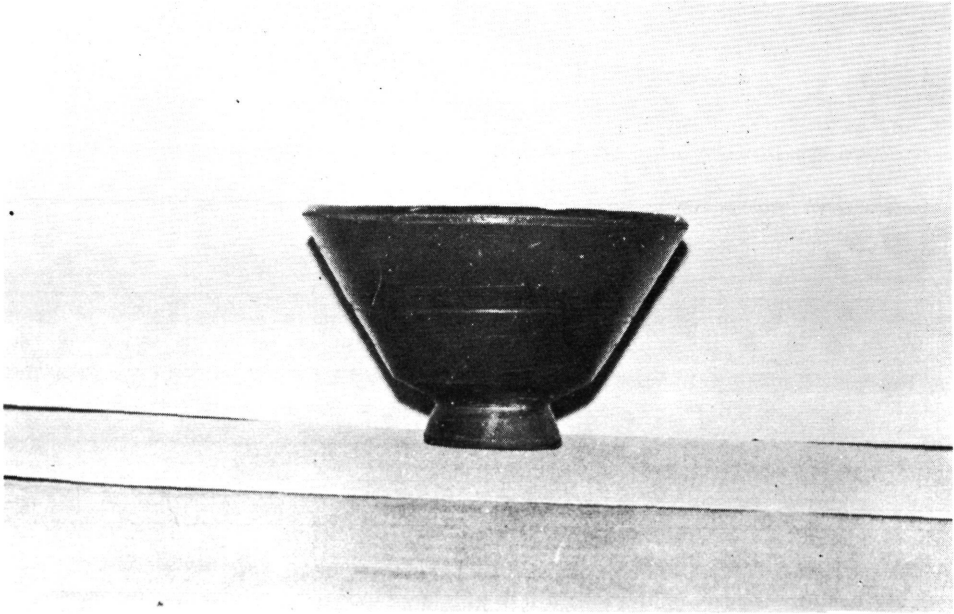
4. kép. 5. sír edénye
4. Bild: Gefäß aus dem 5. Grab

6. sír: Meghatározatlan nemű. D–É. D-től Ny-ra 10°. Sírméret: 65x240. Csvh.: 171. Bolygatott. A jobb medencelapát felett római ezüstpénz (á.: 1,8 cm, I. t. 12.), erősen kopott, valószínűen ez is Antonius Pius. Előlap: császárfej, körfelirat olvashatatlan. Hátlapon Fortuna álló alakja. A medence tájékon egy ezüst fibula (h.: 4,5 cm, I. t. 13a–13b) volt, íveltkenyelű, feje véséssel tagolt. Ugyanitt még vastörredékek is előkerültek, valószínűen kés törredékei, valamint egy nagyon törredékesen megmaradt vassfibula h.: 1,4–2,9 cm). A két bokacsont között korongolt, sötétszürke színű tál (5. kép, m.: 8 cm, szá.: 16,5 cm, fá.: 6,8 cm).

5. kép. 6. sír edénye
5. Bild: Gefäss aus dem 6. Grab

7. sír: Nő. D–É. Kinyesett sír, csak az alja maradt meg. Eredeti helyén a lábcsontok voltak és itt találtuk a temető egyetlen *terra sigillata edényét* (6. kép., II. t. 5., m.: 4,7 cm, szá.: 9,1 cm, fá.: 3,2 cm). Ugyanitt volt az egyenes *vaskés* is (h.: 12,6 cm., II. 7.). A többi lelet eredeti helye nem határozható meg, melyek a következők: világosbarna, kettőskúpos *orsógomb* törredékei (h.: 2,2 cm), *kauri kagyló törredékek* (h.: 2–3,8 cm), vékony bronzhuzalból tekercselt *karika* (II. t. 1., h.: 2 cm, sz.: 1,3 cm). A kagylókat összefogó *bronzkarikák* (II. t. 3., h.: 2,5 cm), egy *ezüst fibula* (II. t. 2a–2b., h.: 2,8 cm), mely felülhurkolt, íveltkenyelű, fejénél bevéssett díszű. A leletekhez tartozik még egy *dobozka* sok apró törredéke is, nagyon vékony bronzlemezről van a kör alakú lapja, melynek egyik oldalán a széleken ragasztás nyoma látható. A hozzátartozó íves pántdarabok 7–8 mm szélesek és ezeken is megvan a ragasztás nyoma. Külső felületén aranyozás maradványa van. A feldúlt sírföldben üvegpszta és mészkő *gyöngyök* (115 db) is voltak.

6. kép. 7. sír edénye
6. Bild: Gefäss aus dem 7. Grab

8. *sír*: Meghatározhatatlan nemű. Kinyesett, feldúlt sír. A csontok, közül csak néhány maradt meg. D—É. Sírméret: 65x250. A kinyesett sírföldben *vastárgy* töredékei voltak (h.: 1—2,2 cm).

10. *sír*: Meghatározhatatlan nemű. A bánya északi szélén szabályos sírfolt, melyben a legyalulás ellenére 50—60 cm vastag fekete földréteg volt. A kibontáskor semmilyen maradványt nem találtunk. A sírfolt tájolása É—D vagy D—É.

13. *sír*: A bánya közepén hatalmas sírfolt látszott, korabeli bolygatás nyoma nem volt megfigyelhető. A bolygatott kb. 40 cm vastag földben, mely a sírfenéken maradt, *vaskés* (h.: 1,2—2,3 cm) apró töredékeit találtuk. A sírgödör tájolása É—D vagy D—É.

17. *sír*: Nő. D—É. Csak a bal lábszárcsontok voltak a helyükön, a többi csontot elnyesték. A sírgödör környékén néhány szem *gyöngyöt* (18 db) találtunk, ugyanígy a sírgödör alján is: csiszolt karneol, oktaéderes sötétkék üvegpasztó. Korongolt, sötét színű, füles *edényke* több darabját is sikerült megtalálni és hosszúkás, meghatározhatatlan *vastárgy* töredékeit (h.: 3,5 cm).

20. *sír*: Lelet alapján férfi. D—É. A felszínen néhány csontszilánkot találtunk, a 4—5 cm vastag por alatt egy *kard* volt. Szerencsés véletlenként

maradt meg, mert a sír többi részét teljesen elgyalulták. Kétélű, egyenes pengéjű, római kard (7. kép., h.: 67 cm), hegye hiányzik, de mellette talált töredékek hozzá tartoznak, így kb. 75 cm hosszú lehetett.

25. sír: É—D irányú kis gödörben semmi nem volt, csak a bolygatott sírfenek földje. Valószínűen korabeli bolygatás és gyermeksír volt. Sírméret: 45x130.

28. sír: Férfi. D—É. D-től Ny-ra 4°. Bolygatott, de a gyalulás nem érte a csontokat és a leleteket. A medencecsontok a koponya helyén, a koponya-csontok szilánkjait sem találtuk (8. kép). A medence tájékon *római ezüst*

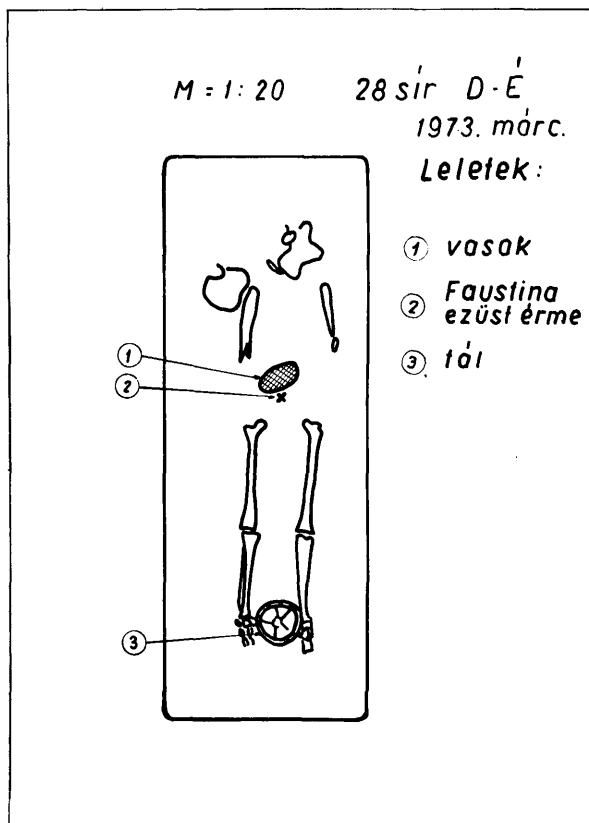

7. kép. 20. sír kardja
7. Bild: Schwert aus dem 20. Grab

pénz (II.6a—6b., á.: 2 cm), Faustina érme volt. Előlapja: jobbra néző császár, felirattal „DIVA FAUSTINA”. Hátlap erősen kopott, álló alak jobb kezét felemelve lándzsán támaszkodik, bal kar lefele mutat; felirata: „TA A. G.”. Ugyanitt *vaskés* (h.:3,2 cm) töredéke is volt. A lábfejek között korongolt, sötét színű *tál* (9. kép. m.: 7,4 cm, szá.: 16,7 cm, fá.: 6,2 cm) volt.

30. sír: Férfi. D—É. Csvh.: kb. 170. Kinyesett sír, erősen porladó csontokkal. Valamilyen szerves anyagból készített lepel porózus maradványát lehetett megfigyelni a csontokon. A medence helyén szélespengéjű *vaskés* töredéke (h.: 5,6 cm), meghatározhatatlan *vastárgy* töredékei és talán *vaskarika* vagy kerek *vascsat* erősen oxidálódott töredékeit bontottuk ki. A lábfejsontokon összeroppanva egy bőszájú, korongolt, világossárga színű edény volt (10. kép., m.: 13,4 cm, szá.: 10,6 cm, fá.: 6 cm).

32. sír: Férfi. D—É. Bolygatott, a koponyája hiányzik. Erősen korhadó csontok maradtak meg. A mellkasi részen egy *vaskarika* fele (á.: 3,3 cm, II. t. 8.) és egy szélespengéjű *kés* töredékei voltak (h: 3,5 cm). A lábfejnél korongolt, sötét színű kis fazék formájú edényke volt (11. kép., m.: 5,6 cm, szá.: 6 cm, fá.: 2,8 cm).

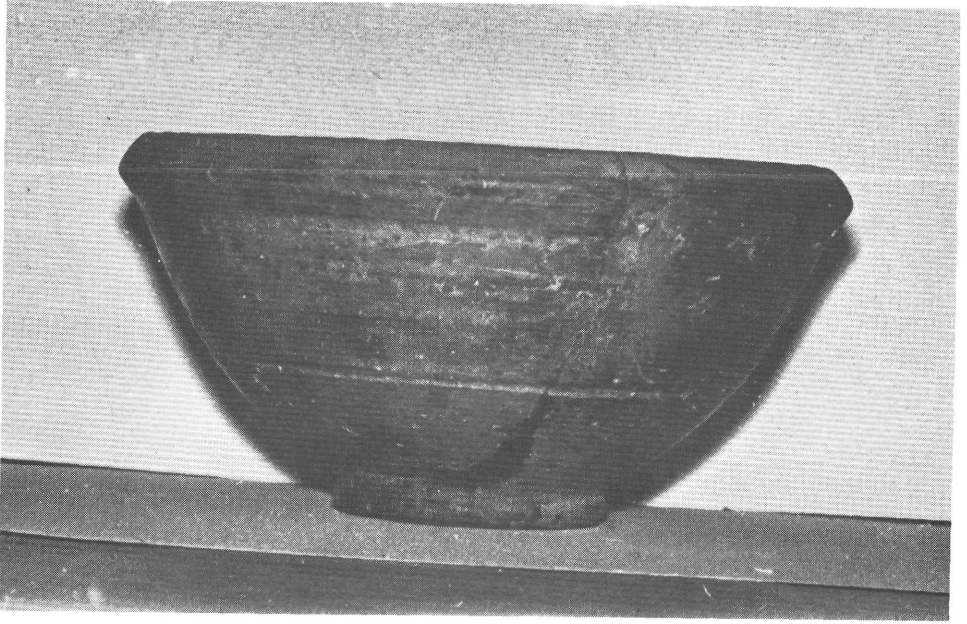

8. kép. 28. sír rajza
8. Bild: Zeichnung des 28. Grabes

33. sír: Meghatározhatatlan nemű. D—É. irányú sírgödör a bánya ÉK-i sarkában, kb. 50 éves halott csonttöredékei a gödör környékén szétszóródva voltak. Teljesen elpusztult sír. Melléklet nincs.

39. sír: Férfi. D—É. Sírméret: 110x225. Bolygatott, a csontok teljesen elkorhadtak. A jobb váll magasságában a váz jobb oldala mellett egy *vaslándzsa* volt (12. kép., h.: kb. 30 cm, a nyél h.: 15 cm). Kis fanyélmaradványt is észlelni tudtunk.

40. sír: Férfi. D—É. 0°. Sírméret: 100x255. Csvh: 165. Teljesen elkorhadt csontok maradtak meg a vázból (15. kép). A medencén meghatározhatatlan *vastárgy* töredéke volt *textilmaradvánnyal*. A két bokacsont között két edény, az egyik egy *kulacs* (13—14. kép, III. t. a—c., m: 11,4 cm, szá: 3,6—3,9 cm.), kézzel formált. Mindkét oldalán és keskeny pántszerű oldalain bekarcolt díszítés van. A másik korongolt, szürke színű, *kétfüles edény* (16. kép., m: 13,1 cm, szá: 5,4 cm, fá: 3,2 cm). Ez utóbbi a kulacs alatt volt apró darabokra törve.

9. kép. 28. sír edénye
9. Bild: Gefäss aus dem 28. Grab

10. kép. 30. sír edénye
10. Bild: Gefäss aus dem 30. Grab

11. kép. 32. sír edénye
11. Bild: Gefäss aus dem 32. Grab

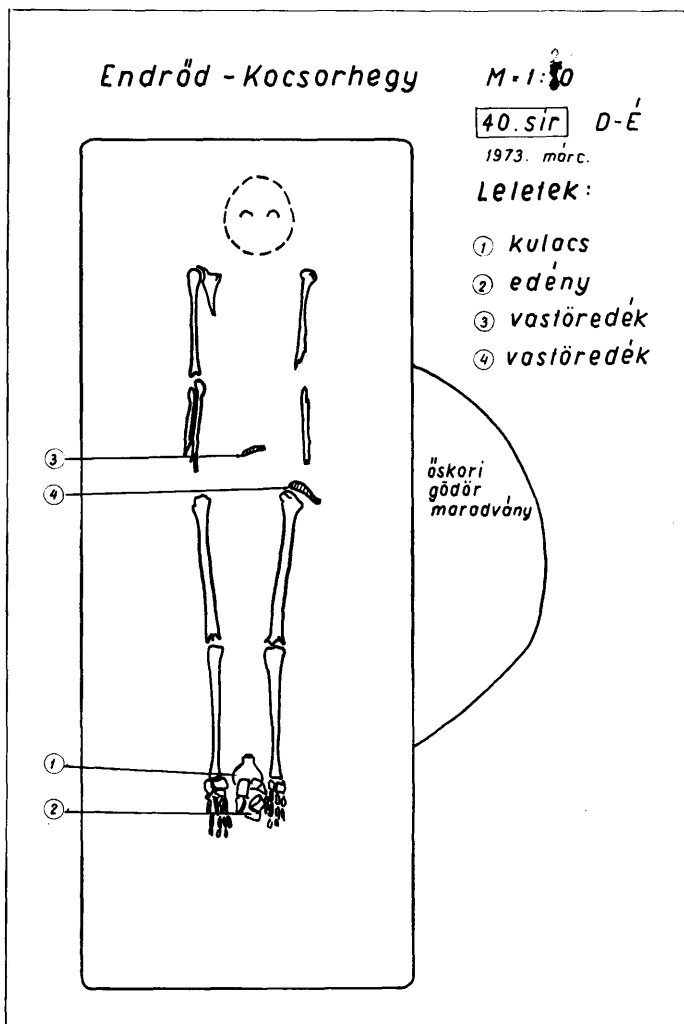
12. kép. 39. sír lándzsája
12. Bild: Lanze aus dem 39. Grab

13. kép. 40. sír edénye
13. Bild: Gefäss aus dem 40. Grab

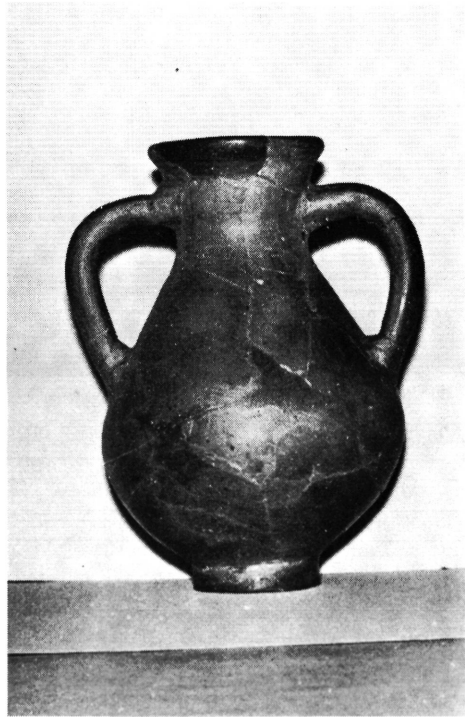

14. kép. 40. sír edénye
14. Bild: Gefäss aus dem 40. Grab

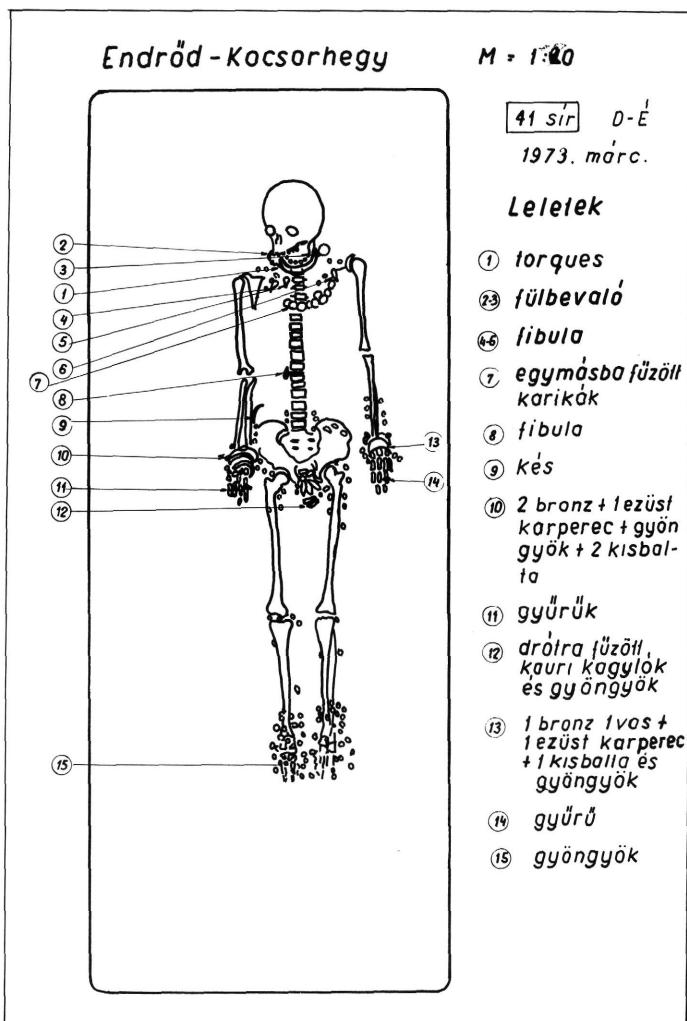
15. kép. 40. sír rajza
15. Bild: Zeichnung des 40. Grabes

41. sír: Nő. D—É. 0°. Sírméret: 100x240. Csvh: 148. Nagyon gazdag sír (17. kép). Nyakán csavart ezüst *torques* (IV. t. 1., á: 12 cm), végei ellapítottak és ovális lyukkal áttörtek. A koponya mindkét oldalán, a fültájékon egy-egy nagyméretű ezüst *fülbevaló* (II. t. 9. 11., á: 4,2—4,3 cm) volt. A *fülbevalók* közül a jobboldali az ép, nyitott, egyik vége kampós, másikon a visszahajlított végből hurok van kialakítva. Szára közepén csiszolt karneol gyöngy van felerősítve tekercselt ezüsthuzallal. A bal fültájékon a *fülbevaló* mellett *ezüst tárgy* volt (h: 2,5 cm), mely edényfül formájú (II. 10a—10b.). Nyaktájon a baloldalon pici elkalapált bronzdrótból készített hasonló ismeretlen

16. kép. 40. sír edénye
16. Bild: Gefäss aus dem 40. Grab

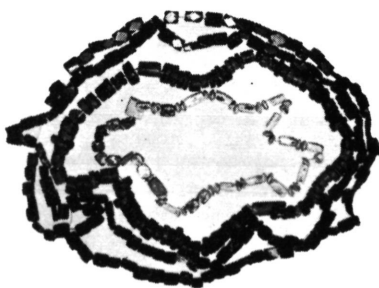
rendeltetésű tárgy volt (h: 1,3 cm). A jobb kulcscsont alatt fehér *márványgyöngy*, az áll alatt a jobboldalon *mészkögyöngy*, a nyaktájon csiszolt *karneol*, hengeres és lapos *borostyán*, ezüstös színű *üvegpaszta gyöngyök* voltak. A 2. és 3. hátcsigolya között szintén *márványgyöngy* volt. Ezek részben önállóan a nyakba illetve a torqueshez fűzve lehettek. A keresztcsonttól felfelé számítva a 6. és 7. hátcsigolya közé szorulva egy díszes *ezüst fibulát* találtunk (IV. t. 2a—2b., h: 5,3 cm). Felsőhúros, tömör ezüst. Az 5. és 6. csigolya magasságában a mellkason egymásba fűzött 8 db *ezüst karika* volt (IV. t. 3., á: 1,8—3,7 cm). Közülük egy teljesen zárt, a többi végei egymásra tekereselve. A medencében több lelet volt: fehér márvány és mészkö-, csiszolt karneol, hengeres, lapos *üvegpaszta gyöngyök*. *Kauri kagylók* (IV. t. 4. 6., h: 6,6—7,8 cm), melyeket tekerceslvtvégű *bronzkarikák* fogtak össze. A jobb combcsont mellett *üvegpaszta* és *borostyán gyöngyök*, a jobb kézen a karperecek felett hosszú, egyenespengéjű *vaskés* (h: 10,1 cm, V. t. 1.) volt. A jobb kulcscsont alatt két rosszezüst *fibula*, lemez kengyelű, a tűk hiányoznak. A jobb kulcscsont és a nyakcsigolyák közötti részen egy másik ugyanilyen *fibula* volt (tű h: 2,3 cm). A jobb csuklón *három karperec*, egyik nyitott, vékony, a végein kissé megvastagodó *bronzkarperec* (V. t. 3., á: 5,4—6,4 cm), a másik ugyanilyen *bronzkarperec* (V. t. 4., á: 5,4—6,4 cm). A legdiszesebb a harmadik, mely *ezüst lemezkarperec* (V. t. 6—6a., á: 5,2—6,4 cm, sz: 0,8 cm). Külső felületén, a két szélén pikkelyes díszítés van. Nyitott,

17. kép. 41. sír rajza
17. Bild: Zeichnung des 41. Grabes

két vége nem ér össze, hanem köztük egy lapos, pénzalakú, csuklóval kapcsolódó zárótag van. A karperec szárának végei kerekre lapítottak és mindkét végén egy-egy művészi kivitelű kosárka van, mely sodrott ezüstszálból, granulált gömböcskéből áll. Közepén kiemelkedve egy-egy beültetett kékszínű, félgömb alakú gyöngyszem van. A középső zárólap sima; a jobb csukló és medencelapát között találtunk egy ugyanolyan méretű *ezüstlapocskát* (á: 2 cm), mely kissé domborított és domború oldalán a széle körbe gyöngyözött; egyforma távolságban, ehhez 3 gömböcskéből álló háromszögekkel díszített rész csatlakozik (IV. 5.). Feltételezés szerint a karperec tartozéka. A jobb csuklón a karperecekkal együtt egy *ezüst* (h: 2,1 cm) és egy *bronz* (h: 2 cm) *kisbalta* volt, köztük egy szem átlátszó kalcedon gyönggyel (VI. t. 2a—4b.).

A karperecek mellett is volt gyöngysor. A jobb kéz ujjcsontjai között egymásra csavart végű *bronzkarika* (V. t. 2., á: 1,9 cm), a bal kulcsont és torquesvég között egy *ezüst fibula* töredéke (h: 1,9 cm), csak a tő töredéke és a rugó maradt meg. A bal csuklón szintén három karperec volt: az egyik *ezüst lemezkarperec* (V. t. 5–5a., á: 5–6,4., sz: 0,8 cm), ugyanolyan mint a jobbkézen levő, csak hiányosabb. A másik *karperec* szintén ezüst, vékonyabb huzalból csavart, hasonlóan a torqueshez (VI. t. 1., á: 5,2–6,3 cm). Nyitott, egyik vége hiányos, másik ellapított és átlukasztott. Ezen a csuklón is volt gyöngysor, mely különböző alakú és anyagú gyöngyökből áll. Az előbbi két *karperec* között volt a harmadik, mely *vasból* készült. Anyagánál fogva igen rossz állapotban maradt meg. A karperecekre volt erősítve a harmadik *kisbalta* (h: 2,3 cm) *vasból* (VI. t. 5a–b.). A lábszárak mellett és alatt sok, különböző gyöngy volt. A két bokán majdnem 400 db különböző alakú és anyagú gyöngyöt találtunk (18. kép). Ugyanitt volt egy sima *bronzkarika* töredéke is.

18. kép. 41. sír gyöngyök
18. Bild: Perlen aus dem 41. Grab

42. *sír*: Gyermek. D–É. D-től Ny-ra 24°. Nagyon mély sír, legyalult felszíntől kb. 100 cm mélységben, ha hozzáadjuk a legyalult réteg kb. vastagságát, 250–300 cm között volt az eredeti mélysége. A sírgödör alja szinte „kibetonosodott”, sokáig állhatott benne víz, a csontokra az iszapos réteg rákeményedett, ezért azok teljesen elkorhadtak. Mindkét alkarcsonton egy-egy *ezüst karperec* volt. Nem egyformák, az egyik vastagabb (VI. t. 6., á: 4–4,5 cm), a másik vékonyabb. Mindkettő nyitott. A mellkason egy *bronzfibula* volt, mely azonban töredékeiben maradt meg, rugója ezüst. A koponya alatt nagy *bronzkarika fülbevaló* (á: 3 cm), apró darabokra törve. A jobb karcsont alatt egy rózsaszínű szivacsos szerkezetű *kődarab* volt.

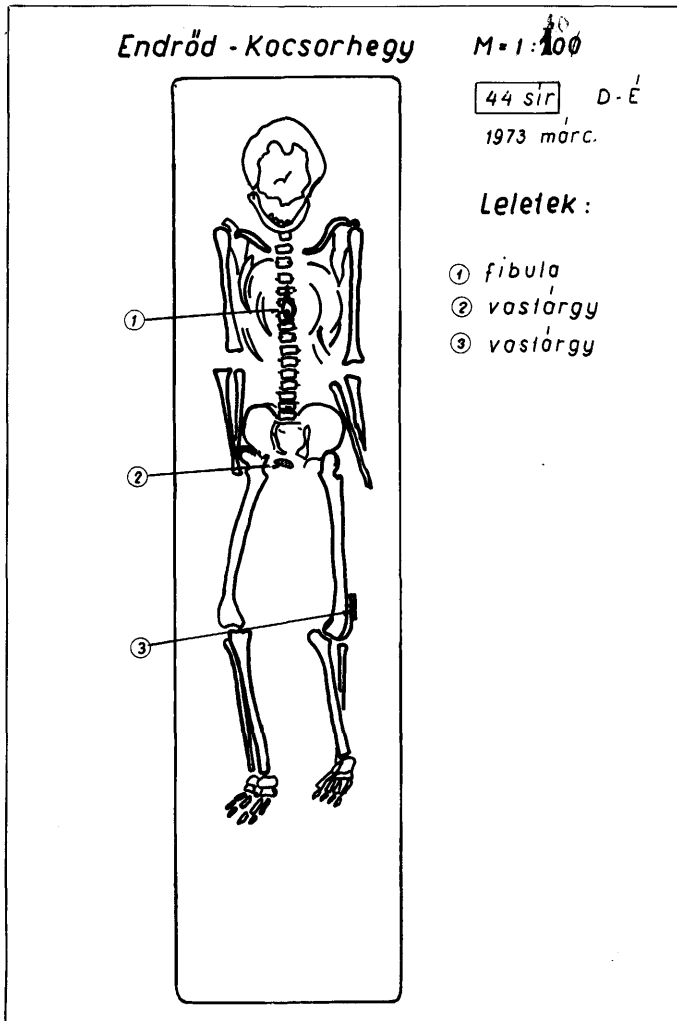
43. *sír*: Gyermek. D–É. A sírgödör alján egy szem *gyöngyöt* találtunk. A sírt teljesen kigyalulták, csak mérete alapján következtetünk arra, hogy gyermek sír volt.

44. *sír*: Férfi. D–É. Sírméret: 110x330. Hatalmas sírgödört ástak az aránylag alacsony termetű férfinak (19. kép). A csontok erősen korhadtak. A mellkason a gerinc vonalában egy nagyméretű *bronzfibula* volt (VI. t. 7a–7b., h: 6,5 cm), ívelt kengyelű, felsűhúros. A bal combcsont mellett meghatározhatatlan *vastárgy* töredékei, a jobb medencelapát és combfejsont

mellett széles és ívelt pengéjű *vaskés* töredékei voltak. A lábfejen vékony, szabálytalan alakúra tekergetett bronzdrótok voltak, valószínűen valamilyen lábbelit fogtak össze.

45. sír: Meghatározhatatlan nemű. D—É. irányú sírgödör alja maradt csak meg, vonalai erősen kirajzolódnak.

48. sír: Meghatározhatatlan nemű. D—É. A sírt egy újkori gödörrel teljesen megbolygatták, teljesen elporladt csontok voltak. Alatta egy K—Ny. irányú melléklet nélküli sír volt. Melléklet nincs.

19. kép. 44. sír rajza

19. Bild: Zeichnung des 44. Grabes

50. sír: Nő. D—É. A sírt egy újkori gödörrel megbolygatták, a gyaluláskor is megrongálódott. A lábnál egy korongolt, szürke színű *edény* volt (20. kép, m: 8,4 cm, szá: 7,6 cm, fá: 4,5 cm).

51. sír: Meghatározhatatlan nemű. D—É irányú sírgödör alja maradt meg, szélessége 100 cm. Melléklet nincs.

52. sír: Meghatározhatatlan nemű. D—É. irányú, csak a sírgödör alja maradt meg. Melléklet nincs.

56. sír: Egy újkori gödörrel megbolygatott sír, valószínűen D—É irányítású szarmata sír volt. A feldúlt földben nagyobb méretű *vaskés* (h: 6,1 cm) töredékei és ismeretlen rendeltetésű vastárgy töredékei voltak.

20. kép. 50. sír edénye
20. Bild: Gefäss aus dem 50. Grab

A fent ismertetett sírokon kívül feltárt többi sír korát lelet határozhatná meg, az azonban nem lehetséges, mivel melléklet nélküliek, más tájolásúak voltak. Sekélyebb mélységbe vannak beásva, csontanyaguk sokkal jobb megtartású. A temető térkép (1. kép) tanúsága szerint — egy kivétellel — kikerülnek egymást a két kor sírjai. Egy sírban lehetett kormeghatározást végezni, melyben lelet is volt, ez őskorinak határozható meg. Ez egy harmadik tájolású csoportba tartozik.

A sírokon kívül különböző gödrök alját is megtaláltuk, semmilyen rendszer nem mutatható ki köztük, főleg újkori szemetesgödrök, de van köztük közelebről nem meghatározható őskori is. Lelet nem számottevő, jellegtelen edénytöredék.

A megmentett temetőrészben összesen 57 sírt tártunk fel, ebből biztosan szarmatának 29 sír határozható meg, az egész 50,87 százaléka.

A szarmata sírokon belül a nemek meghatározása⁴ a következő megosztást mutatja: *nő* 7,=24,13 százalék, *férfi* 8,=27,58 százalék, *gyermek* 3,=10,33 százalék, *meghatározatlan nemű* 11,=37,92 százalék. Feltűnő lehet, hogy a feltárt sírok között nagyon kevés a gyermeksír. Ez azzal magyarázható, hogy a területről kb. 150 cm vastag földréteget legyalultak és ebben a rétegben lehettek a sekélyebb mélységbe megásott gyermeksírok és a többi hiányzó

sír. Ezért „levegős” a temetőterkép. Hozzávetőleg ugyanannyi sír pusztult el, mint amennyit sikerült megmenteni. Az alábbiakban a leleteket kívánom ismertetni és a temető korát meghatározni.

A női sírok leletei

Gyöngyök: többféle anyagú és típusú gyöngy került elő, általában nyaktájon, csuklón és bokán. *Csiszolt karneol* az 1., 3., 17. és 41. sírokban volt. *Borostyán* a 41. sírban, hosszúkás *üvegpaszta* és oktaéderes *üvegyöngyök*, különböző színben az 1., 3., 4., 7., 17., 41. és 43. sírokban. *Hengeres mész- és márványgyöngyök* a 4., 7. és 41. sírokban. Apró, *lencsealakú üvegyöngyök* a 41. sírban voltak. *Kauri kagyló* a 3. és 41. sírban volt. Ezek általánosan használt darabok, melyek a II. és III. századi anyagban is megtalálhatók.

Fibulák: Összesen 3 női sírban volt, ezek közül a 4. sírban talált anyaga bronz, nagyon töredékes. A 7. sír fibulája ezüst, szintén töredékes állapotban került elő. Legtöbb a 41. sírban volt. Egy aláhajtott lábú, felsőhúros, díszes, ezüst, 2 rosszezüst, felsőhúros töredékes, 1 rosszezüst, lemezestestű töredéke. A fibulák típusukat tekintve a II. és III. századi anyagban szereplőkhöz hasonlók.

Karperecek: A temető karperecei közül a 41. sírban talált két ezüst karperec a legjelentősebb és legdíszesebb. Ebben a sírban összesen 6 karperec volt, mindkét karon egyenlően 3—3. Anyagukat tekintve az akkor használatos minden fém — az arany kivételével — képviselve van. Ebben a sírban van két egyszerű, nyitott bronzkarperec, általános forma. Egy nyitott vaskarperec, egy csavart ezüst, nyitott karperec. Ezekon kívül van a két ezüst lemez-karperec, melyeknek eddigi tudásom szerint hasonló példányai nem ismertek. Annaira művészi kivitelűek, hogy azt feltételezhetjük, római importtárgyak. Aprólékos ötvösmunka, melyet nem lehet helyi mester munkájának tekinteni. Erre a vidékre a kereskedelem fellendülésének időszakában, a II. század végén, illetve a III. században kerülhetett.

Fülbevalók: Egyszerű tekercseltvégű bronz- és nyitott bronzkarikák a 3. és 4. sír leletei között voltak. A 41. sírban talált két ezüst, nagyméretű fülbevaló egyik vége kampós, másik hurkos és csiszolt karneol csüngővel díszített. Hasonlókat közöl Párducz M. is⁵.

Edények: Négy női sírban volt edény, kivétel nélkül a lábnál találtuk őket. A 3. sírban korongolt, szürke színű talpas edényke, a 17.-ben korongolt, egyfüles, míg az 50.-ben korongolt, szürke színű, fületlen edényke volt. A legjelentősebb és egyben korhatározó darab a 7. sír kis terra sigilláta edénye. Drag. 33 formájú. Az ilyen típusú sigilláták a barbaricumba a II. század utolsó évtizedeiben vagy később, a III. század első harmadában kereskedelem útján jutottak⁶. Hasonló darabok keltezése is erre az időre helyezi az endródi temető terra sigillátáját.

Torques: csak egy, a 41. sírban képviseli ezt a leletcsoportot. Ezüst, csavart szárú, végei ellapítottak és át vannak lyukasztva. Más hasonló korú temetőkben is igen gyakran előfordul egy-egy példánya⁷.

Egybefűzött ezüstkarikák: szintén csak a 41. sírban találtunk ilyen nyakéket, más temetőkben is találhatók ehhez hasonlóknak⁸.

Kisbalták: a 41. sírban, minden használatban levő fémet képviselnek, csakúgy, mint a karperecek. Szabályos, nyéllyukas kis baltácskák, az ezüst és bronz között volt egy szem kalcedon gyöngy, melyen két oldalt a kopásnyomok is megfigyelhetők. Más temetőekben nyakékként hordták⁹, itt viszont a karperecek mellett.

Ezüst tárgy: ismeretlen rendeltetésű, edényfülhöz hasonló alakú.

Piperedoboz: a 7. sírban volt, darabokra töredezve, hasonló darabot közöl Párducz M. is¹⁰.

Orsógomb: két sírban, a 4. és 7.-ben volt, mindkettő egyszerű, díszítetlen, kettőskúpos.

Vaskés: kétféle típust találtunk, ívelt pengéjű a 4. sírban, az egyenes pengéjű a 7. és 41. sírban volt képviselve.

Vaskarika: az 1. sírban ennek töredéke volt. Az 1. sírban találtunk még egy leletet, melyet maszkos veretnek neveztünk, ez a kis tárgy valószínűen korongos fibula volt.

Férfi sírok leletei

Kard: egyetlen sírban találtunk, a 20.-ban kétélű, hosszú. Aránylag épen megmaradt.

Lándzsa: a 39. sírban volt, hosszú és a nyeléből is megmaradt egy kis darab.

Kés: ugyanúgy, mint a női sírokban, két típus található, az ívespengéjű, a 44. sírban, az egyenespengéjű a 28., 30. és 32. sírokban volt.

Fibula: a férfi sírokban csak bronzból készületeket találtunk, az 5. sírban aláhajlított lábú kisebb, míg a 44.-ben is ilyen típusú, csak nagyobb méretű volt.

Bronzcsat: az 5. sírban volt egy nagyobb méretű, teste téglalap alakú, a kerete U alakú, a csattest két lemezből áll, melyet nagyfejű szeggel fogtak össze¹¹.

Vastárgy: a 30. sírban meghatározhatatlan vastárgy és vaskarika töredékei, a 32.-ben vaskarika fele, a 40.-ben ismeretlen vastárgy töredékei és a 44.-ben szintén ilyen töredékek voltak.

Bronzdrótok: a 44. sír csontvázának lábfején találtuk, valamilyen lábbelít foghattak vele össze.

Edény: az 5. sírban korongolt, szürke edényke, a 28.-ban korongolt, szürke tál, a 30.-ban korongolt sárga színű, bőszájú edény, a 32.-ben korongolt, szürke színű, fazék formájú kis edényke, a 40.-ben két edény volt. Ebben a sírban talált kulacs az egyetlen kézzel formált edény az összes között. A többi edény a szokásos forma, melyek a szarmata sírokból napvilágra kerülnek.

Érmek: A temetőben előkerült összesen 3 érem, melyek kivétel nélkül férfi sírokban voltak. Egy antropológiailag nem meghatározható nemű sírban volt, de feltéhetően ez is férfi sírja lehetett. Az 5. sírban Antoninus Pius, a 28.-ban Faustina ezüstérme volt. A meghatározhatatlan nemű 6. sírban is erősen kopott Antoninus Pius érme volt. Ezek alapján a sírok korát a II. század közepe tájára lehetne keltezni. Gabler D. megállapítása szerint ezek

a pénzek később, a markomann háborúk után kerülnek el a barbaricumba, tehát a II. század végén és a III. században¹². Ha ehhez hozzászámítjuk a temető más, korhatározó leleteinek adatait is, akkor elképzelhető valóban, hogy ezek földbekerülésének ideje a III. század eleje.

Gyermeksírok leletei

Mindössze két gyermeksírban találtunk mellékletet, a 42.-ben két ezüst, nyitott karperecet, egy töredékesen megmaradt bronz fibulát, bronz karika fülbevalót és egy ismeretlen rendeltetésű kódarabot. A 42. számú sírban mindössze egy szem gyöngy volt.

Meghatározatlan nemű sírok leletei

Római érme: mint az előzőekben már ismertettem, a 6. sírban volt egy kopott római ezüstpénz, mely minden valószínűség szerint szintén Antoninus Pius.

Fibula: a 6. sírban egy igen díszes ezüst fibula volt, aláhajlított lábú, csak a kengyele maradt meg. Ugyanebben a sírban találtunk még egy töredékesen megmaradt vasfibulát, melynek típusát nem lehet meghatározni.

Vastárgyak: vaskés a 2., 6., 13. és 56. sírokban volt, egyenespengéjű típus. Meghatározhatatlan vastárgy a 8. és 56. sír leletei között volt.

Edények: A 2. sír földjében egy korongolt, világosbarna színű edény, a 6. sírban korongolt, sötét tál volt. A 6. sírban az edényt a lábánál találtuk.

Szörványként három különböző üveg töredékét találtuk a felszínen. Az egyik hosszú, valószínűen *illatszerez üveg* töredéke (VI. t. 8.), a másik öblösaljú üveg töredéke (VI. t. 9.), a harmadik nagyon kis töredék egy liláskék üveg része. Ugyanígy a felszínen találtunk egy bronz karperecet is (VI. t. 10.).

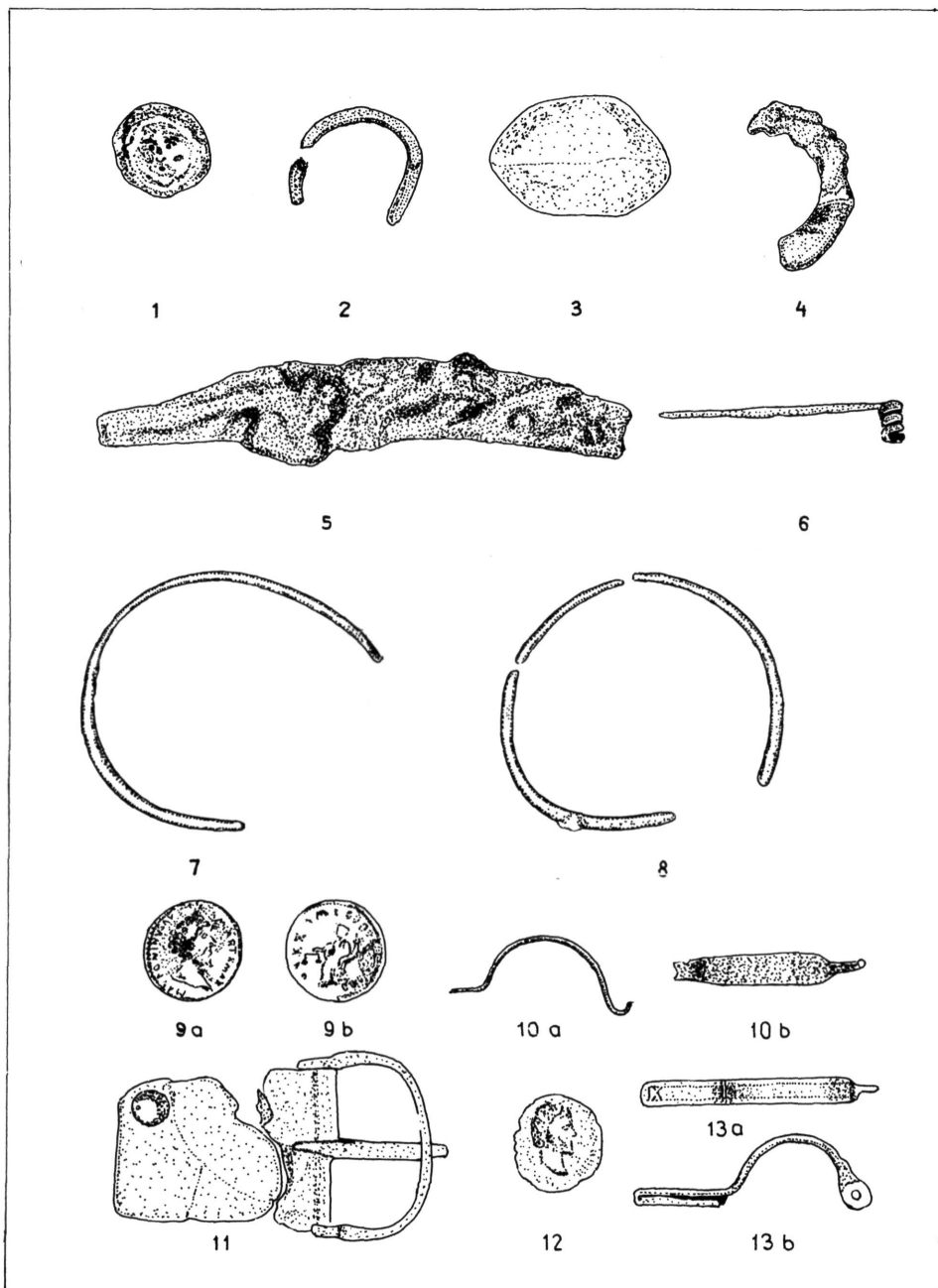
Összefoglalás

Az Endrőd—Kocsorhegy nevű határrészen megmentett sírok több korból származnak. Egy részük melléklet nélküli, általában Ny—K tájolású sírok, koruk nem határozható meg. Van néhány őskori sír, melyek K—Ny tájolásúak és egyben melléklet is volt. A második nagy sírcsoport a szarmata temető sírjai. A szarmata sírok kormeghatározását a terra sigilláta, a római — feltehetően — import karperec és a római ezüstpénzek a II. század végére, a III. század első felére, más leletek — némelyik fibula, az 5. és 32. sír edényei — viszont megengedik a IV. századra való keltezését is.

A temető jellemző tájolása D—É, ettől csak néhány fokos eltérés fordul elő. É—D irányú sír csak három volt.

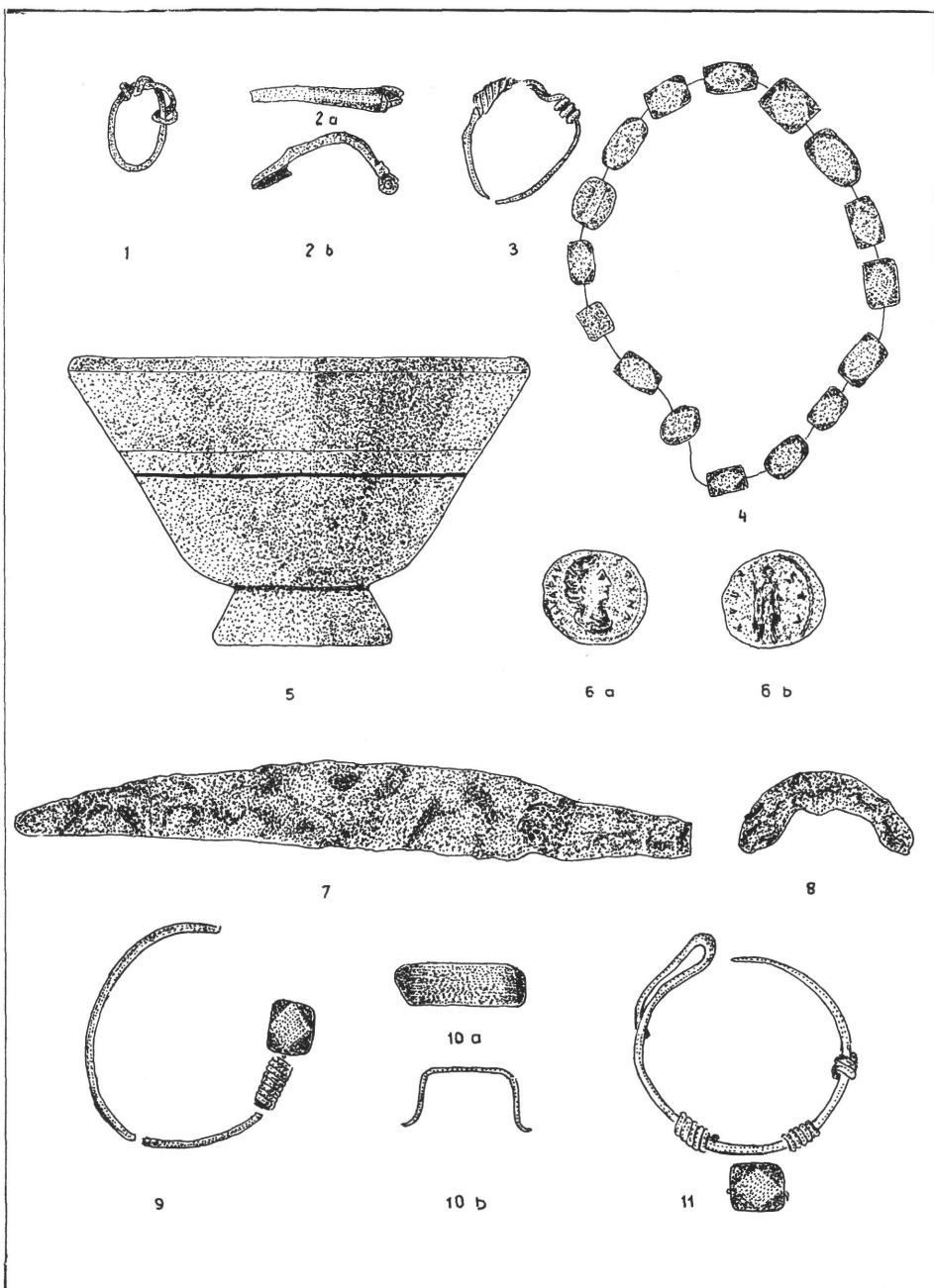
Az edények minden megfigyelt esetben a lábánál voltak elhelyezve. A gyöngyök zömmel a bokánál és ezek többféle anyagúak és alakúak. A fülbevalók között a kampós-hurkos végű típus van gyöngyökkel díszítve.

A temetőben két fegyver került elő, egy kétélű vaskard és egy vaslándzsa.

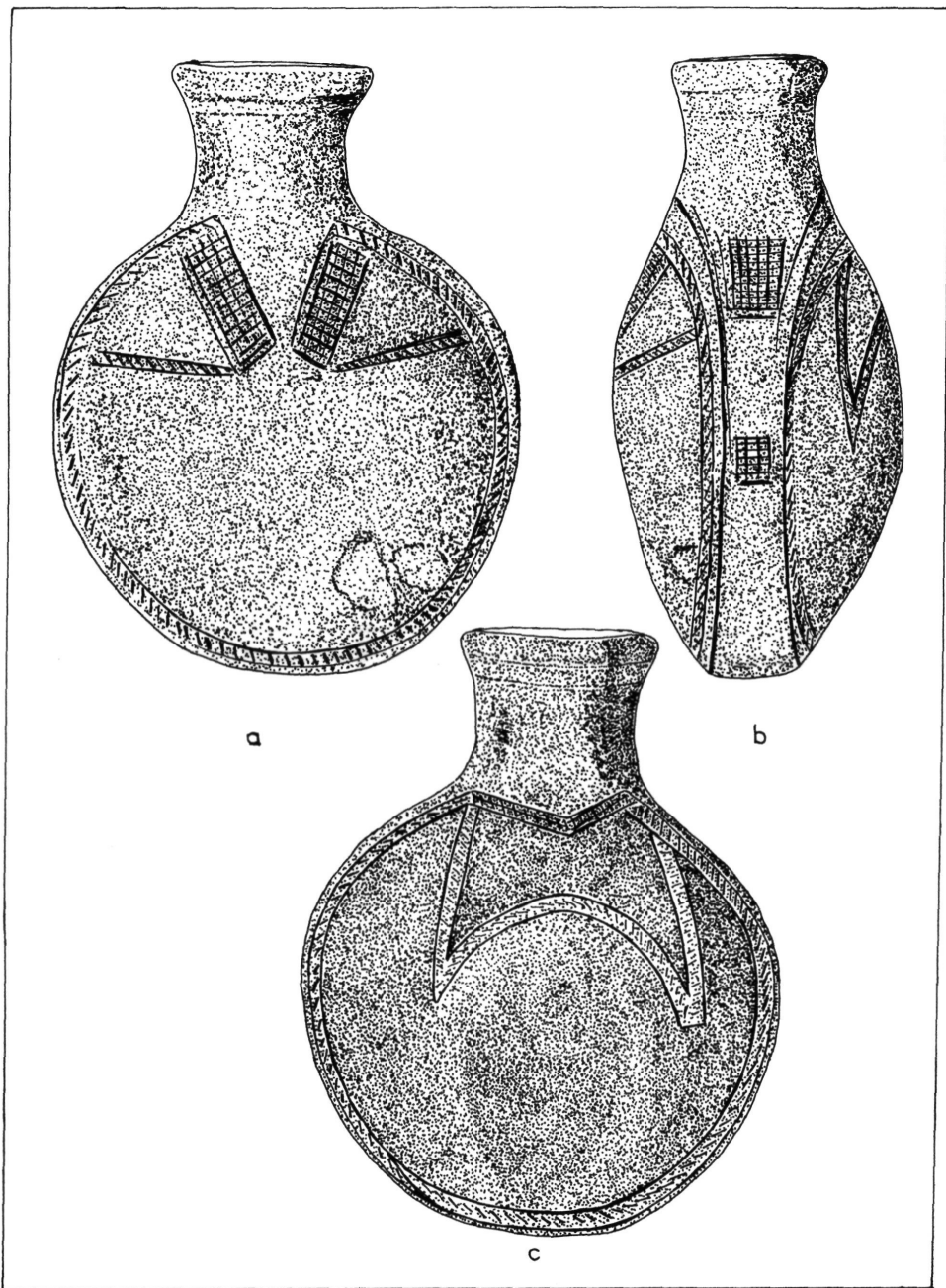
I. tábla. Endrőd—Kocsorhegy. 1. sír: 1,4.; 3. sír: 2.; 4. sír: 3,5—8.; 5. sír: 9a—11.; 6. sír: 12—13b.

I. Tafel: Endrőd—Kocsorhegy, 1. Grab: 1,4., 3. Grab: 2., 4. Grab: 3,5—8., 5. Grab: 9a—11., 6. Grab: 12—13b.

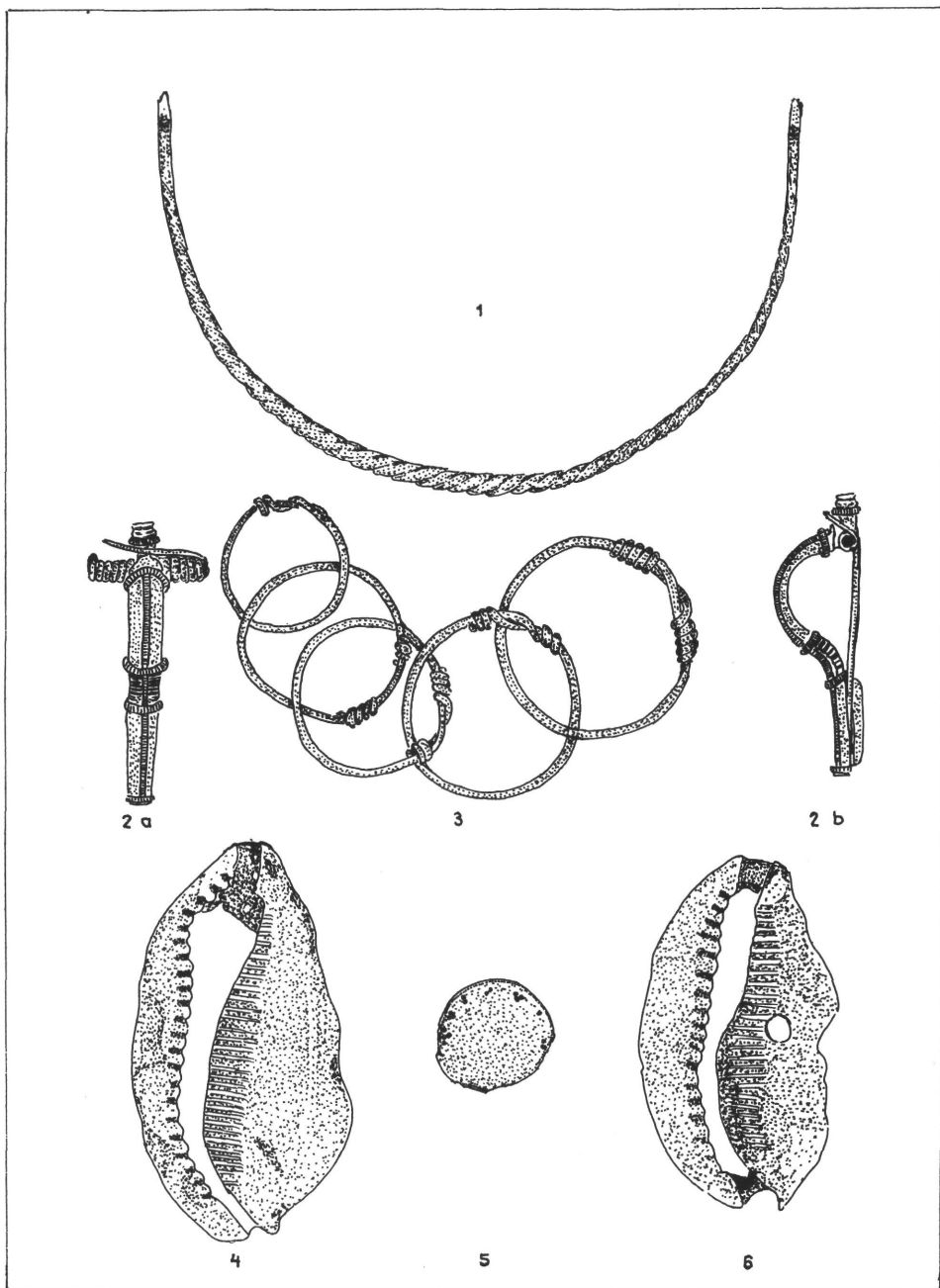

II. tábla. Endrőd—Kocsorhegy. 7. sír: 1—3,5,7.; 17. sír: 4; 28. sír: 6a—b.; 32. sír: 8.; 41. sír: 9—11.

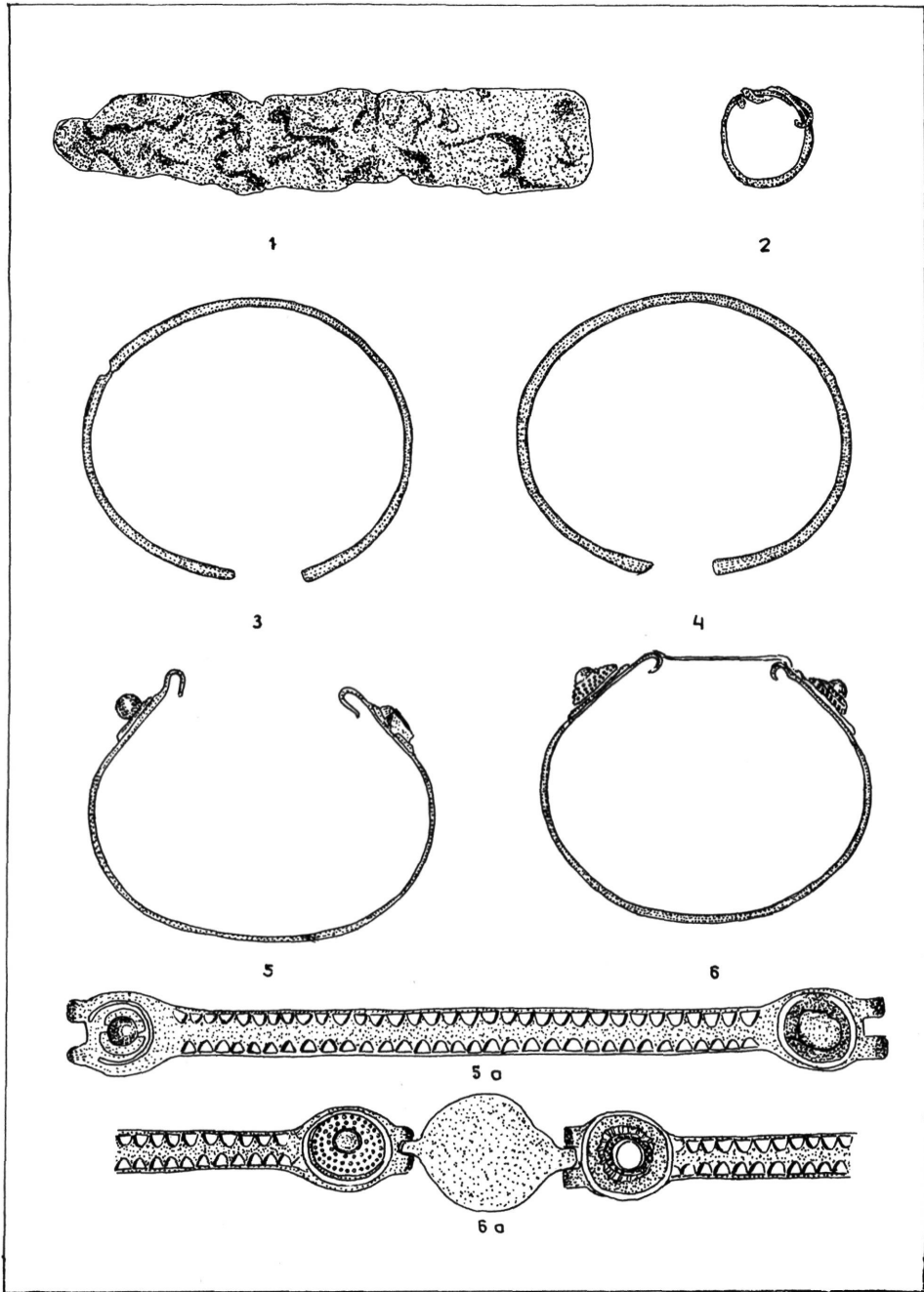
II. Tafel: Endrőd—Kocsorhegy. 7. Grab: 1—3,5,7., 17. Grab: 4., 28. Grab: 6a—b., 32. Grab: 8., 41. Grab: 9—11.

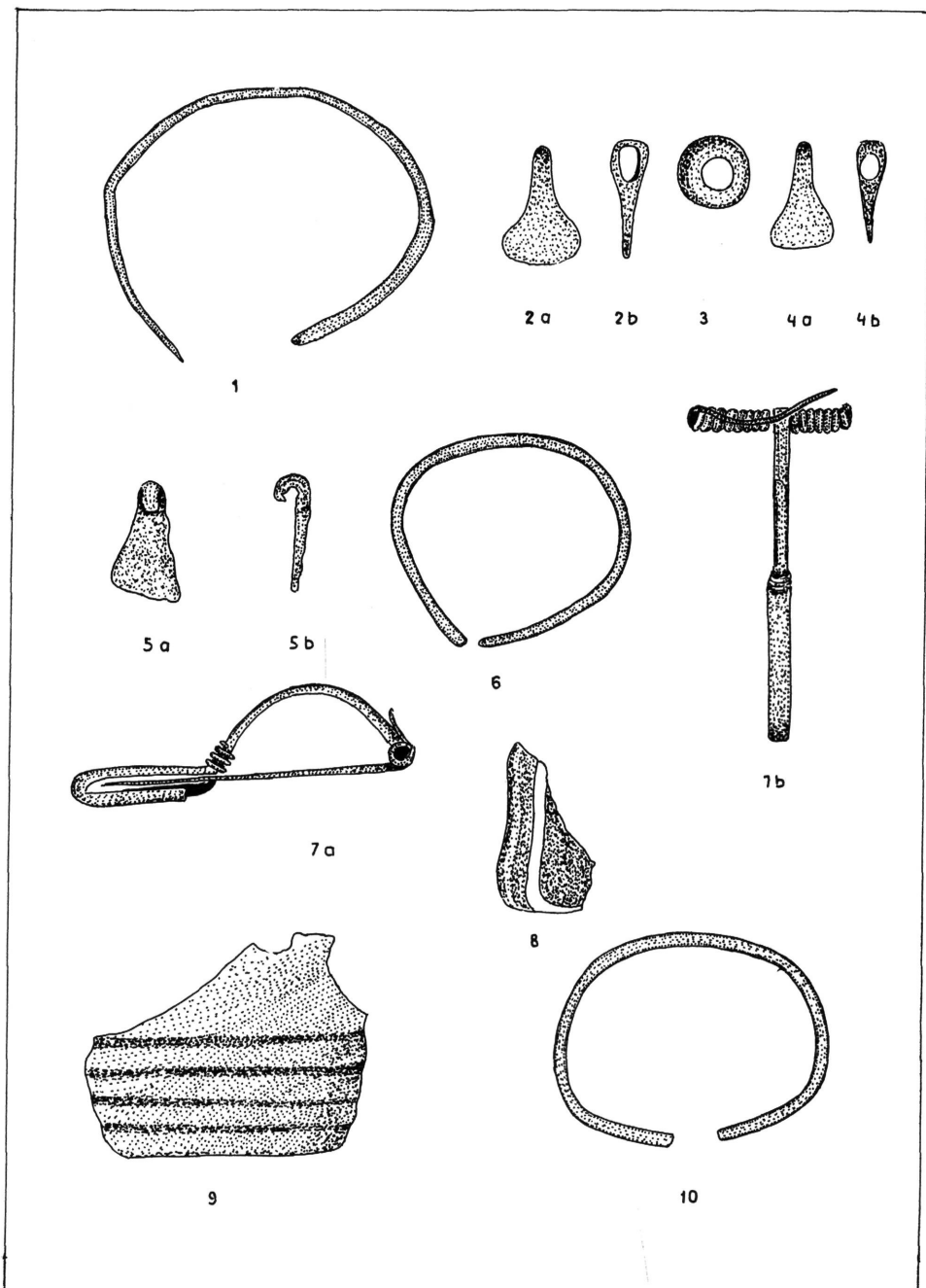
III. tábla. Endrőd—Kocsorhegy. 40. sír: a—c.
III. Tafel: Endrőd—Kocsorhegy, 40. Grab: a—c.

IV. tábla. Endrőd—Kocsorhegy. 41. sír: 1—6.
 IV. Tafel: Endrőd—Kocsorhegy, 41. Grab: 1—6.

V. tábla. Endrőd—Kocsorhegy. 41. sír: 1—6a.
 V. Tafel: Endrőd—Kocsorhegy, 41. Grab: 1—6a.

VI. tábla. Endrőd—Kocsorhegy. 41. sír: 1—5b.; 42. sír; 6.; 44. sír: 7a—b.; Szórvány: 8—10.
 VI. Tafel: Endrőd—Kocsorhegy, 41. Grab: 1—5 b, 42. Grab: 6., 44., Grab: 7 a—b. 7 a—b,
 Streugut: 8—10.

JEGYZETEK

1. A temető leletmentését kezdetben a helyi tanács segítségével, később az MNM Adattára által biztosított összeggel végeztük el.
2. Az anyag a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban van beletárolva 73.12.1.—73.37.1. számokig.
3. Az 1—7 sírok anyagának nagy részét Gellai István endrődi lakos mentette meg, szabályos sírleírásokat készítve, ezúton mondok köszönetet önzetlen segítségéért.
4. A csontvázak antropológiai felmérését, nemek meghatározását az ásatás területén a feltárással egyidőben végeztük el.
5. *Párducz M.*, Arch. Hung. 30 (1950). 89. és LXXII. 1.
6. *Gabler D.*, Arch. Ért. 95 (1968). 236.
7. *Párducz M.*, Arch. Hung. 30 (1950). 11., 23., 14. és XXI. 11., XXXII. 15., LXIX. tábla.
8. *Párducz M.*, Arch. Hung. 30 (1950). 8., 17. és IX. 1., XLVI. 7.
9. *Párducz M.*, Arch. Hung. 30 (1950). 17. és XLV. 3.
10. *Párducz M.*, Arch. Hung. 30 (1950). 23. és LXIX. 8.
11. *Párducz M.*, Arch. Hung. 30 (1950). 12., 18. és XXI. 1., L. 4.
12. *Gabler D.*, Arch. Ért. 95 (1968). 238—239.

Sarmatisches Gräberfeld in Endrőd

IRÉN JUHASZ

Nördlich von Endrőd wurden 1972 bei den Uferbefestigungsarbeiten im Flussbett der Dreier—Kreisch (Hármas Körös) mehrere Gräber vernichtet. Die Fundrettungsarbeiten führten wir im März 1973 durch. Insgesamt konnten wir noch 57 Gräber im planierten Gebiet aufschliessen.

Von den 57 Gräbern konnten 29 als sarmatenzeitliche Gräber bestimmt werden. In den übrigen Gräbern befand sich kein Fundmaterial, ihre Lage war gleichfalls unterschiedlicher Ausrichtung, im Verleich zu den auf der Basis ihres Fundmaterials als Sarmatengräber bestimmbar. Der Gräberfeldskarte nach sind die Gräber der beiden Epochen — mit einer Ausnahme — von einander getrennt. In einem der nicht in die Sarmatenzeit gehörigen Grab befand sich Fundmaterial, welches in die Urzeit datierbar ist.

Bei den Sarmatengräbern zeigt die Geschlechterunterteilung folgendes Bild: 7 Frauen, 8 Männer, 3 Kinder, 11 unbestimmbaren Geschlechts. Die Kindergräber sind zahlenmässig gering, was damit zu erklären ist, dass von diesem Gebiet. ca. eine Schicht von 150 cm Stärke bei den Planierungsarbeiten entfernt wurde, und in eben dieser flacheren Schicht waren die weniger tief gegrabenen Kindergräber.

Die charakteristische Lage des Gräberfelds ist Süd—Nord, hiervon gibt es nur eine geringe Abweichung um wenige Grade.

Im Fundmaterial aus den Frauengräbern befinden sich Perlen (Bernstein, Karneol, Glasmasse, Kalk und Marmor), Fibeln (Silber, Bronze), Armreifen (glatte Bronze und Silber, verzierte Silberplatte), Ohrschmuck, Gefässe, Torques, ineinandergeflochtene Silberreifen, kleine Beilchen, Toiletten-döschen, Spindelknopf, sowie ein Eisenmesser.

Das Fundmaterial aus den Männergräbern besteht aus einem Schwert, einer Lanze, einem Messer, Fibel, Bronzeschnalle, Gefäss und römischem Silbergeld.

Die in den Gräbern gefundenen Perlen sind Exemplare solcher Typen, die allgemein gebräuchlich waren, die im Fundmaterial aus dem II. und III. Jahrhundert feststellbar sind, ähnlich die Fibeln. Unter den Armreifen sind zwei aus dem 41. Grab stammende silberne Plattenarmreifen hervorzuheben, von welchen wir annehmen können, dass diese römische Importstücke sind. Diese sind von feiner Schmiedearbeit, welche nicht als die Arbeit eines heimischen Meisters angenommen werden kann. Diese Arbeiten können im Zeitabschnitt des Aufblühens des Handels Ende des II., bzw. im III. Jahrhundert in diese Gegend geraten sein. Unter den Gefässen ist das aus dem 7. Grab stammende, Drag. 33-förmige Terra Sigillata Gefäss das bedeutendste.

Solche Sigillata gelangten in den letzten Jahrzehnten des II., oder später, im III. Jahrhundert auf dem Handelswege ins Barbaricum.

Im Friedhofsgebiet fanden wir ein einziges Schwert (im 20. Grab) und eine einzige Lanze (im 39. Grab).

Insgesamt fanden wir 3 Münzen, unter welchen aus dem 5. Grab eine Silbermünze des Antonius Pius, aus dem 28. Grab eine Silbermünze der Faustina ans Tageslicht gelangten. Die im 6. Grab gefundene Münze ist derart abgewetzt, dass sie nur bedingt an Antoninus Pius zu binden ist.

Auf der Grundlage des Fundmaterials können wir das Alter des im Endröd—Kocsorhegy Grenzgebiet bestätigten Gräberfeld in die Zeit zwischen Ende des II. und das IV. Jahrhundert datieren.